

Андрій УСАТИЙ

ДІАЛОГ З ТЕКСТОМ ЯК ЗАСІБ РОЗВИТКУ УМІННЯ СПРИЙМАТИ І ОСМИСЛЮВАТИ ХУДОЖНІЙ ТВІР

Важливу роль у формуванні здатності „сприймати твір у його художній цілісності та єдності” [1: 4] відіграє вміння вести діалог з текстом. Читаючи твір, учень проявляє психологічну активність: сам процес читання – це особливий, зовні непомітний труд, який В.О. Сухомлинський назвав “щасливим трудом душі” [2: 155]. Учень у процесі читання уявляє деталі і ситуації, про які мовиться у творі; він мовби сам виступає як учасник зображуваних подій, погоджується з автором або заперечує йому, співчуває одним героям і засуджує вчинки інших, співставляє і порівнює зображені події з фрагментами із власного життя. У нього “виникають і певні питання, і думки, і оцінки, які при подальшому читанні можуть змінюватись” [3: 5].

Читання й аналіз художнього твору є найважливішим засобом літературного розвитку учнів. Недаремно ж ці види діяльності методисти порівнюють з творчим процесом митця [4: 96]. Читання як безпосереднє спілкування з мистецтвом слова суб’єктивує літературний текст, з допомогою художнього переживання переносить образи і ситуації твору “в план особистих асоціацій учня”, а шкільний аналіз фіксує результати читання, робить їх “рельєфними” [4: 96], більш осмисленими.

Для розвитку вдумливого читання необхідно вміння вести діалог з текстом, який включає в себе ряд розумових дій, що спрямовані на осмислення прочитаного: читач прагне зрозуміти, чому так сталося; що буде далі та інше. Ставлячи перед собою ці питання і відповідаючи на них, читач вступає у зовні не помітний психологічний контакт з текстом, у якому виробляється усвідомлення змісту, співставлення фактів і подій, знаходження зв’язків між ними.

Читання, таким чином, – складний психологічний процес, і читацьке сприйняття не відразу усвідомлюється самим учнем і не завжди відкрите вчителю. А та внутрішня робота почуття, уяви, пам’яті, думки, яка відбувається в процесі читання художнього тексту, має винятково важливе значення для розвитку читацьких якостей учня. Вона формує його вміння проникати у смисл тексту, розвиває його мислення і мовлення, сприяє цілісному осягненню художнього твору.

В ході мовчаного читання твору діалог з текстом не завжди осмислюється самим читачем, не усвідомлюється повністю художньо-виражені засоби, поезія будь-якого тексту, а в умовах навчання в школі важливо

зробити цей діалог усвідомленим, щоб учень міг користуватися ним як перевіреним засобом осмислення суті тексту і проникнення в його глибину.

Діалог з текстом – це ряд розумових операцій, що допомагають зрозуміти текст твору. Першою сходинкою цього діалогу є увага до слова, до того смислу, який воно виражає в художньому контексті.

Серед вправ, які виробляють цю увагу, можна назвати завдання:

- на виявлення змісту незрозумілих слів;
- розкриття смислу слів, що вживаються у переносному значенні;
- осмислення авторського ставлення до зображених подій;
- усне (словесне) малювання ситуацій, які уявляє учень, читаючи текст, тощо.

Ці завдання виступають як важливий засіб на шляху осмислення тексту і застосовуються як у середніх, так і в старших класах.

Наприклад:

Тарас Шевченко “І золотої, й дорогої.”

Завдання.

Прочитайте рядки:

*... А іноді така печаль
оступить душу, аж заплачу...*

– Як ви розумієте слово “печаль”? Як можна про це сказати іншими словами? Який душевний стан виражає це слово? (Почуття суму і скорботи, стан душевної гіркоти);

Намалюйте словесну (уявну) картину, під якою можна підписати слова:

мов одірвалось од гілля, одно-одніньке під тинном...

Ліна Костенко, “Пастораль XX сторіччя.”

Завдання.

Прочитайте рядки:

*Розбирали гранату. І ніяка в житті Аріадна
Вже не виведе з горя отих матерів.*

– Хто така Аріадна?

... Отакі вони хлопці, кирпаті сільські аргонавти...

– Яке ставлення до загиблих хлопців передає слово “аргонавти”?

Інші завдання:

– Як ви розумієте слова:

... І несли їх діди, яким не хотілося жити?

– Прочитайте рядки, які справили на вас найбільше враження.

... І кричала та мати:

– Хоч личко його покажіть!

*Личка вже не було. Кісточками, омитими кров'ю,
осміхалася шия з худеньких дитячих ключиць.*

Гарні діти були. Козацького, доброго крою.

Коли зносили їх, навіть сонце упало ниць (одна з відповідей).

Яким смислом наповнюється слово „пастораль” у вірші Ліни Костенко? Як підкреслює цей смисл вираз “XX сторіччя”?

Діалог з текстом включає в себе й інші види пізнавальної діяльності, в тому числі:

- виявлення причинно-наслідкових зв'язків у тексті;
- добір запитань до тексту;
- спроби передбачити, як будуть розвиватися події (що буде далі);
- виділення головної думки уривка, епізоду, тексту взагалі;
- складання плану уривка чи розділу;
- знаходження заголовка до уривка, ситуації, події, який би узагальнював їх смисл.

Добір запитань до тексту і виявлення причинно-наслідкових зв'язків у ньому взаємопов'язані. В цілому формування уміння вести діалог з текстом – збагачує і розвиває учнів [5: 128], сприяє глибокому засвоєнню художнього твору.

1. Волощина Н.Й., Мартиненко В.О., Сімакова Л.А., Фасоля А.М., Шевченко З.О. Концепція літературної освіти в 12-річній загальноосвітній школі // Українська література в загальноосвітній школі. – 2002. – № 1. – С. 2-13.
2. Магяшов М. Счастливый труд души. – М., 1983. – 190 с.
3. Фогельсон М.А. Литература учит. Книга для учащихся. 9 кл. – М., 1990. – 207 с.
4. Методика преподавания литературы / Под ред. З.Я. Рез. – М., 1985. – 368 с.
5. Молдавская Н.Д. Воспитание читателя в школе. – М., 1968. – 128 с.